

Tożsamość narodowa a literatura

Recenzowana monografia¹ powstała jako praca habilitacyjna Autora (por. s. 432–434) i jest rezultatem badań, prowadzonych przez Libora Martinka nad literaturą polską i czeską autorów mieszkających na Śląsku Cieszyńskim. W tym zakresie powstało wiele prac czeskiego literaturoznawcy, m.in. *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (Opava 2004), *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (Opava 2006), *Region, regionalismus a regionální literatura* (Opava 2007). L. Martinek jest również autorem publikacji o Fryderyku Chopinie w literaturze czeskiej (2013). Prace te były związane z grantami prowadzonymi na Uniwersytecie Śląskim w Opawie (Slezská univerzita v Opavě), gdzie Autor wykląda literaturę czeską oraz stosunki czesko-polskie w literaturze i sztuce. Prezentowana praca dotyczy specyficznego problemu tożsamości w czeskiej i polskiej literaturze powstałej na Śląsku Cieszyńskim. Problemem tym współcześnie zajmuje się wielu badaczy, zarówno literaturoznawców, kulturoznawców, jak i językoznawców.

Monografia składa się ze *Wstępu* (s. 5–8), *Części teoretyczno-metodologicznej* (s. 9–22), dwóch zasadniczych rozdziałów: *Część kulturalno-historyczna* (s. 23–306) i *Część kulturalno-semiotyczna* (s. 307–367) oraz z *Zakończenia* (s. 368–370) i *Indeksu nazwisk* (s. 374–390). Zamyka ją *Bibliografia*, podzielona na bibliografię podmiotu i przedmiotu, zajmującą kilkadziesiąt stron (s. 391–430).

W części poświęconej zagadnieniom teoretyczno-metodologicznym zapoznajemy się z problematyką tożsamości, a przede wszystkim tożsamości literackiej na Śląsku Cieszyńskim po roku 1990. Martinek w swojej pracy stawia 9 głównych tez (s. 15–22). Jedną z nich jest stwierdzenie, że z chwilą upadku totalitarnego reżimu li-

¹ Libor Martinek, *Identita v literatuře Těšínska. Monografie*, Kielce–Opava 2015, 434 s. ISBN 978-83-7273-842-4.

teratura czeska i polska wzbogaciła się o teksty, które mogły pojawić się dopiero wtedy, gdy została zlikwidowana cenzura. Ponadto ważną tezę jest to, że w czasach globalizacji i dynamicznej transformacji pojawiają się poważne problemy tożsamości lokalnej. Bardzo ważną tezę jest również stwierdzenie, że najmłodsze pokolenie zaolziańskich pisarzy polskiego pokolenia odchodzi od tradycyjnej formy tożsamości. Można to dostrzec przede wszystkim po analizie twórczości Bogdana Trojaka, Renaty Putzlacher czy Lecha Przewczka.

W rozdziale pierwszym – o charakterze historyczno-kulturalnym – mamy możliwość zapoznać się z charakterem twórczości literackiej następujących pisarzy i poetów: Pawła Kubisza, Ondry Łysohorskiego, Adolfa Fierly, Petra Bezruča, Henryka Jasiczka, Wilhelma Przewczka, Władysława Sikory, Gustawa Pyszki, Jindřicha Zogaty, Gabriela Palowskiego, Gustawa Sajdoka, Janusza Gaudyna, Jana Pyszki, Jana Daniela Zolicha, Franciszka Nastulczyka, Bogdana Trojaka, Tadeusza Wantuły oraz Lecha Przewczka. Natomiast w części historyczno-kulturalnej Autor stara się ukazać rolę literatury powstającej na Śląsku Cieszyńskim. Przede wszystkim jest to literatura pogranicza, która pozostaje w opozycji do literatury wewnętrznej, narodowej. Można ją traktować jako wytwór związany z pewnym terytorium, na którym powstaje. Jednakże Autorowi nie chodzi tylko o miejsce, gdzie ta literatura powstała. Swoją uwagę koncentruje na języku, w jakim literatura została napisana. Ponadto *pogranicze* jest pojęciem, które funkcjonuje tu w sensie metaforycznym. Literatura pogranicza, powstająca na styku dwóch państw, ma związek z regionem o charakterze lokalnym, a jej adresatami są przede wszystkim mieszkańcy regionu (por. twórczość choćby Petra Bezruča). Ponadto literatura ta powstaje w dwóch językach: czeskim i polskim, przy czym Autor nie analizuje dzieł, które zostały na tym terytorium napisane w języku niemieckim, ponieważ uważa, że powstające na Śląsku Cieszyńskim literatura polska i literatura czeska typologicznie są sobie bliskie. Tę część pracy L. Martinek dodatkowo poprzedza dokładnym opisem stanu badań.

Rozpoczynając analizę literatury czeskiego Śląska Cieszyńskiego w latach 1920–1945, Martinek zaczyna od Pawła Kubisza, który walczył o uznanie literatury regionalnej (śląskiej) w Czechosłowacji za równorzędną z literaturą narodową. Porusza także złożone związki kulturalne Kubisza z Petrem Bezručem oraz Ondrą Łysohorskim. Choć dorobek poetycki Kubisza jest niewielki, to jednak Martinek dostrzega w nim wielką wartość. Koncentruje się na tomiku *Przednówek*, w którym część utworów jest napisanych gwarą cieszyńską. Zdaniem Autora poeta w analizowanym tomiku ukazał sytuację prostego ludu uciskanego od czasów pańszczyźnianych po czasy współczesne. W wierszach zawarta jest także prawdziwa sceneria, realia zwyczajów oraz autentyczny kontekst historyczny. Martinek dostrzega także pewne wspólne elementy między poezją Kubisza a Bezruča, np. w sposobie kreślenia konkretnych postaw oraz wydarzeń, które można zaklasyfikować jako dopasowanie tematyczno-

typologiczne. Poezja Bezruča, zwłaszcza tomik *Śląskie pieśni*, ukazuje złożoność śląskiej duszy, jej etos, krzywdę oraz kompleksy. Obaj poeci otaczający ich świat ukazują podobnie, ale wymowa narodowa tej poezji jest odmienna.

Poezja Kubisza ma także pewne elementy wspólne z poezją Ondry Łysohorskiego. Czech, Ondra Łysohorsky (wł. Erwin Goj, podobnie jak Bezruč piszący pod pseudonimem), pisał językiem stworzonym na bazie czeskich gwar laskich, by w ten sposób uzasadnić odrębność etniczną regionu. Jednak pobudki Łysohorskiego, by pisać w języku tzw. laskim, mogły mieć charakter polityczny, podczas gdy Kubisz pisał dialektem śląskim ze względu na walor estetyczny. Martinek, poruszając twórczość Ondry Łysohorskiego, zwraca uwagę na fakty, że analizujący jego dorobek nie potrafią oddzielić estetyki i interpretacji wiersza poety od jego poglądów politycznych. Wprawdzie koncepcja laskiego narodu forsowana przez Łysohorskiego może budzić kontrowersje (tak samo jak jego skomplikowane powiązania z komunistami i samym Stalinem), to jednak jego dorobek poetycki odznacza się wysoką wartością artystyczną.

Libor Martinek, nim przejdzie do szczegółowej analizy twórczości polskich i czeskich pisarzy, daje nam dokładny wykład dokonań twórców w poszczególnych etapach rozwoju warsztatu literackiego. To powoduje, że odbiór analizy utworów dokonanej w tej pracy jest bardziej świadomy. Czytelnik uzmysławia sobie, jak bardzo bogaty kulturalnie jest ten region. Ponadto Martinek z dużą swobodą porusza się w tym obszarze.

Z poezją Bezruča i Łysohorskiego łączy twórczość Adolfa Fierli, który pochodzi z śląskiej rodziny górniczej, dlatego podobnie jak Bezruč czy Łysohorsky swój pisarski dorobek postanowił poświęcić trudowi pracy tutejszych górników. Często również nawiązywał on do literatury polskiej – do twórczości G. Morcinka i E. Zegadłowicza, przez co jego tożsamość pisarska na tym bardzo ucierpiała. Oprócz tematyki regionalnej Fierla w swoich wierszach porusza tematy religijne, mające formę żarliwej modlitwy, których motywem przewodnim jest Jezus Chrystus. Poza tym w jego twórczości wskazywano na reminiscencje innych autorów, a także posądzano go o rozmytą tożsamość. Przez to jego poezję określano mianem prostackiej, niedojrzałej i naśladowczej.

Libor Martinek porusza także problemy literatury na czeskim Śląsku Cieszyńskim po 1945 roku, umieszcza fakty dotyczące innych pisarzy i poetów, tutejszych „klasyków”: Henryka Jasiczka, Władysława Sikory, Wilhelma Przewczka, Gustawa Pyszki i jeszcze wielu innych. W swej pracy poświęcił trochę miejsca także twórcom najmłodszego pokolenia, którzy urodzili się w połowie lat siedemdziesiątych XX wieku. Martinek wspomina Bogdana Trojaka, Darka Jedzoka, Mariana Palowskiego, Hannę Rybicką oraz Lenę Peśák. W zasadzie większość wymienionych twórców jest bilingwalna.

W części drugiej Libor Martinek wskazuje na fakt, że czeski Śląsk Cieszyński jest terenem o specyficznym typie kultury, na którym przenikała się kultura Polaków, Niemców, Czechów, Słowaków i Żydów. Poza tym analizując rozwój literatury na czeskim Śląsku Cieszyńskim po roku 1989, zauważa, że pojawiały się wiersze oraz teksty prozatorskie, eseje o charakterze publicystycznym i eseje poruszające ważne zagadnienia z zakresu sztuki, prace naukowe i specjalistyczne, prace historyczne, reedycje prac autorów, których dokonania były blokowane przez cenzurę, kompendia i podręczniki dotyczące wiedzy z zakresu literatury, utwory literatury religijnej (s. 31). Ponadto Martinek przytacza – za Edmundem Rosnerem – periodyzację rozwoju literatury tego regionu.

Literatura na Śląsku Cieszyńskim po roku 1989 nadal się rozwija i to z dużym powodzeniem. Pojawiło się nowe pokolenie pisarzy, piszących po polsku i czesku, którzy wnoszą swoje rozumienie świata. Współpraca między czeskimi i polskimi pisarzami dobrze rozwija się nadal. Mniejszość polska częściej uczy się w szkołach czeskich, ponieważ umożliwia im to lepszą komunikację z obywatelami czeskimi. Jak domniema Martinek, ta tendencja ma poważny negatywny wpływ na rozwój literatury polskiej w tym regionie.

Monografia Martinka jest bardzo ciekawą pracą. Autor wykazał się wielką skrupulatnością w stosowaniu analizy literaturoznawczej: genetycznej, typologicznej, hermeneutycznej i biograficznej. Zastosował również metodę historycznej rekonstrukcji dziejów. Poza tym doskonale orientuje się we współczesnej sytuacji literackiej na Śląsku Cieszyńskim. Praca ta ma charakter przede wszystkim literaturoznawczy, choć w wielu miejscach Autor wykorzystuje wiedzę z zakresu historii, polityki, demografii, socjologii, co dodatkowo podnosi walor poznawczy tejże pracy. Praca posiada bogaty aparat naukowy.

Libor Martinek wydobył na światło dzienne utwory, które przez niektórych były pomijane. Jest to najpełniejsza praca o historii literatury polskiej i czeskiej, powstającej na Śląsku Cieszyńskim od lat dwudziestych XX wieku do chwili obecnej. Za swoją działalność Libor Martinek został wielokrotnie nagrodzony. Jest m.in. laureatem Międzynarodowej Nagrody im. Franza Kafki (Praga), Nagrody Honorowej za tłumaczenie poezji polskiej w ramach Światowego Dnia Poezji pod patronatem Polskiego Komitetu ds. UNESCO, nagrody Ministra Kultury i Prezydenta m. Warszawy oraz Nagrody im. W. Broniewskiego za popularyzację literatury polskiej poza granicami Polski.

Sebastian Taboń, Opole